

Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи
Науково-дослідний Центр педагогічного краєзнавства
подвійного підпорядкування МОН України НАПН України
Центр соціальної та освітньої інтеграції «Без бар'єрів»
Школа передового досвіду «Школа соціальних знань»

СОЦІАЛЬНА РОБОТА: МИНУЛЕ, РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Умань

Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи
Науково-дослідний Центр педагогічного краєзнавства
подвійного підпорядкування МОН України та НАПН України
Гендерний центр
Центр соціальної та освітньої інтеграції «Без бар'єрів»
Школа передового досвіду «Школа соціальних знань»

СОЦІАЛЬНА РОБОТА: МИНУЛЕ, РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Умань

Редакційна колегія:

- Коляда Н. М.** – проректор з інноваційних досліджень та європейської інтеграції, доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;
- Кравченко О. О.** – доктор педагогічних наук, доцент, декан факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;
- Бондаренко Г. В.** – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Рекомендовано до друку
Факультетом соціальної та психологічної освіти
Уманського державного педагогічного університету імені Павла
Тичини
(протокол № 11 від 20 травня 2019 року)

Соціальна робота: минуле, реалії та перспективи: матеріали II-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Просоціальна особистість у гендерному вимірі: теоретико-методологічні та прикладні аспекти» (Умань, 21-22 травня 2019 р.) та науково-методичного семінару «Права дітей: від витоків до сьогодення» (Умань, 29 травня 2019 р.) / [ред. кол. : Коляда Н. М. та ін.]. – Умань: ВПЦ «Візаві», 2019. – 120 с.

До збірника увійшли матеріали II-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Просоціальна особистість у гендерному вимірі: теоретико-методологічні та прикладні аспекти» (Умань, 21-22 травня 2019 р.) та науково-методичного семінару «Права дітей: від витоків до сьогодення» (Умань, 29 травня 2019 р.) Підготовлено відповідно до тематичного плану наукових тем кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини «Актуальні проблеми соціально-педагогічної теорії та практики (державний реєстраційний номер № 0111U007547), «Актуальні проблеми історико-педагогічного знання» (державний реєстраційний номер № 0111U009198).

© Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, 2019

З М І С Т

ПРАВА ДІТЕЙ: ВІД ВИТОКІВ ДО СЬОГОДЕННЯ	5
Албул Ірина. ПРАВО НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ	5
Бондаренко Галина. ДО ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ЗДІБНОСТЕЙ ДИТИНИ	8
Компанієць Микола, Іващенко Катерина. НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІМЕЙ З ДІТЬМИ В ПОЛЬЩІ	10
Кондратьєв Сергій, Роєнко Світлана. ПРАВОВІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З МОЛОДОЮ СІМ'ЄЮ	13
Кучер Галина. СОЦІАЛЬНА РОБОТА В ГРОМАДІ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ	15
Матрос Ольга. ПРАВА ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ НА ОСВІТУ	16
Мельник Анна, Роєнко Світлана. АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОСВІТУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ	19
Панасенко Світлана, Ревнюк Наталія. ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ ПРАВ ДИТИНИ	21
Перфільєва Майя. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ	24
Підвальна Юлія. СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ	26
Роєнко Світлана. ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ	28
Седлецька Оксана, Іващенко Катерина. НОРМАТИВНО-ПРАВОВА РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ	32
Хаджиогло Ольга, Гончар Інна. ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ У ЛІТНІХ ОЗДОРОВЧИХ ТАБОРАХ	35
Шевченко Тетяна, Албул Ірина. ПРАВОВА СВІДОМІСТЬ МОЛОДІ ЯК ОДНА З АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОСТІ	38
Шевчук Оксана. ВИХОВАННЯ ТА САМОВИХОВАННЯ ДИТИНИ В СІМ'І	41
ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ	44
Балдинюк Олена. СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ОБДАРОВАНІСТЬ» ТА ЇЇ ХАРАКТЕРНІ РИСИ	44
Гончар Інна. ПРЕДСТАВНИЦТВО ІНТЕРЕСІВ ЯК МЕТОД СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ	46
Заїць Вікторія, Роєнко Світлана. ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ПРИЙОМНОЇ СІМ'І	48
Ісаченко Вікторія. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З УЧНІВСЬКОЮ МОЛОДДЮ У ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ	51
Коляда Наталія, Кравченко Оксана. НЕФОРМАЛЬНА ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА МОЛОДІ: ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	54
Кочмар Сергій, Клименко Юлія. ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З ДІТЬМИ	57

Кравченко Оксана, Войтовська Алла. «ІНВАЛІДНІСТЬ» ТА ЗАБОРОНА ДИСКРИМІНАЦІЇ.....	66
Краснощок Юлія, Шевчук Оксана. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З НЕПОВНИМИ СІМ'ЯМИ.....	69
Моргай Лілія. СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНІ ІДЕЇ УКРАЇНСЬКОГО ПЕДАГОГА НІКИФОРА ЯКОВИЧА ГРИГОРІВА (1883-1953 рр.).....	71
Москаленко Аліна, Шевчук Оксана. ТЕХНОЛОГІЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З СІМ'ЯМИ.....	74
Недошовенко Євген, Полехіна Вікторія. СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СТАРІННЯ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	76
Песоцька Юлія, Підвальна Юлія. ВІКТИМНА ПОВЕДІНКА – ОСНОВА ДЛЯ ПРОЯВУ БУЛІНГУ.....	79
Полехіна Ангеліна, Полехіна Вікторія. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НЕПОВНОЇ СІМ'Ї.....	81
Ткачук Людмила, Балдинюк Олена. БУЛІНГ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА	83
ПРОСОЦІАЛЬНА ОСОБИСТІТЬ У ГЕНДЕРНОМУ ВИМІРІ.....	86
Войтовська Алла. ДО ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНО-ЧУТЛИВОГО СПІЛКУВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	86
Голованова Тетяна. GENDER ASPECTS IN EDUCATION OF THE FUTURE SOCIAL WORKERS	88
Карпич Ірина. ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ	92
Кікінеджі Оксана, Шульга Ірина. ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ ГЕНДЕРНОЇ ОСВІТИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ: ВИКЛИКИ ЧАСУ	94
Макаренко Ірина. ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ГЕНДЕРНОГО ПІДХОДУ У СИСТЕМІ ВНУТРІШНЬОШКІЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ	98
Нечитайло Юлія. АНТИДИСКРИМІНАЦІЙНА ЕКСПЕРТИЗА ОСВІТНЬОГО КОНТЕНТУ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛЬНОСТІ МОЛОДІ, ЯКА НАВЧАЄТЬСЯ.....	100
Сіткар Віктор. ГЕНДЕРНІ ВІДМІННОСТІ САМООЦІНКИ ОСОБИСТИХ ЯКОСТЕЙ У МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ	103
Ступак Оксана. МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ В ІНСТИТУТАХ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	107
Ткачук Лариса. ЕМПАТІЯ ЯК СКЛАДОВА ПРОСОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА	110
Філатова Тетяна. ПРОСОЦІАЛЬНІ МОТИВИ В СТРУКТУРІ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ.....	114
НАШІ АВТОРИ	116

Такі стереотипи впливають на свідомість дитини, що тільки починає шлях у суспільному житті. Отож дівчатка часто виростають із переконанням, що вони не зможуть бути такими ж цінними працівниками в професійній сфері, як чоловіки, що впливає на самооцінку.

Тому досить часто у жінок виникають внутрішні і зовнішні конфлікти у виконанні професійних і сімейних ролей. І стає цілком зрозумілим, що існують серйозні соціальні проблеми, пов'язані з соціально-психологічною та рольовою самореалізацією жінок.

Хлопчик у процесі гендерного розвитку стикається з численними проблемами, насамперед пов'язаними з визнанням в оточенні підлітків, з лідерством, суперництвом тощо. Існують також такі поняття, як норма успішності/статусу, норма розумової твердості, норма фізичної твердості, норма емоційної твердості, норма антижіночності. Та все це досить часто призводить до того, що такі ролі стають джерелом тривоги і напруження тощо.

Таким чином, особливості гендерної соціалізації зумовлюється статево-рольовими параметрами, моделями поведінки та визначається як набуття та збагачення особистості гендерної ідентичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1 Коваленко А. Б., Корнєв М. Н. Соціальна психологія: Підручник. К., 2006. 400с.
- 2 Коваль Л. Г., Зверева І. Д., Хлебнік С. Р. Соціальна педагогіка / Соціальна робота: Навчальний посібник. К.: ІЗМН, 1997. 392с.
- 3 Лавриченко Н.М. Педагогіка соціалізації. Європейські абрис. К.,2002. 445с.

Оксана Кікінеджи
Ірина Шульга

ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ ГЕНДЕРНОЇ ОСВІТИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ: ВИКЛИКИ ЧАСУ

У статті описані соціально-педагогічні чинники становлення егалітарної особистості майбутніх педагогів. Розроблена та апробована модель гендерно-освітніх технологій у вищій школі є релевантною вимогам паритетності статей та оптимальною у підвищенні гендерної культури студентської молоді.

Ключові слова: гендерна культура, гендерні компетенції, особистісно-егалітарний підхід, егалітарна особистість, гендерно-освітні технології.

The article deals with the social and pedagogic factors of formation of egalitarian personality of a future teacher. The model of gender and educational technics in high school, which is relevant to the requirements of sex equality and optimal for increasing of gender culture of students, has been developed and tested.

Key words: gender culture, gender competences, personal oriented approach, egalitarian personality, gender and educational technics.

В умовах євроінтеграції та реформування національної освіти гендерна освіта потребує реальних змін у соціогуманітарному знанні, зокрема ідеології родини, школи, ЗМІ, розробки інноваційних соціально-педагогічних технологій. Гендерна соціалізація сучасної молоді характеризується наявністю суперечностей між декларацією гендерної рівності та реально існуючою гендерною асиметрією соціальних і сімейних ролей, збереженням протиріч між універсалізацією традиційних гендерних ролей, видів діяльності для обох статей та посиленням патріархальних викликів, активізацією жіноцтва та гендерною стереотипізацією свідомості населення тощо. Досить поширеними є такі види дискримінаційних практик як расизм, сексизм, ейджизм, лукізм, що потребує переосмислення феномену гендеру у освітньо-професійній підготовці та громадянській позиції молодого покоління, знаходження дієвих механізмів інституалізації вітчизняної гендерної освіти у забезпеченні національного механізму державної гендерної політики. Як зазначила Міністр освіти і науки України Лілія Гриневич на засіданні Круглого столу «Інституціоналізація гендерної освіти: перспективи та ризики» (5 грудня 2016 року), «головна проблема розвитку гендерної освіти в Україні – це недостатнє розуміння суспільством цієї тематики. Найбільш важливим в цій політиці є відкритість і залучення до неї нових людей. Тільки таким чином у суспільстві можна сформуванати розуміння, що таке гендерна політика, що вона несе собою захист і повагу до гідності кожної людини незалежно від статі» [4].

Система вищої освіти є важливим агентом гендерної соціалізації молодих людей, яка може будуватись на принципах рівноправ'я статей, або, навпаки, містити певні форми гендерної нерівності. Сьогодні не можна якісно підготувати сучасного педагога без вивчення ним гендерної теорії, що вже давно стало професійною нормою в демократичних країнах. На першочерговості цих завдань та їх реалізації наголошує президент Національної академії педагогічних наук України Василь Кремень: «Культура дитиноцентризму та інноваційності повинна визначати всю діяльність сучасного вчителя як у школі, так і поза її межами» [3, с.412–413].

Багаторічний досвід дослідження гендерних проблем та ознайомлення із досвідом зарубіжних країн дали можливість сформулювати власне бачення щодо подальшої інституалізації гендерно-освітніх механізмів у вищу школу. У процесі діяльності спільного з НАПН України Науково-дослідного центру з проблем гендерної освіти та виховання учнівської та студентської молоді, створеного на базі Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, розроблена та експериментально обґрунтовується модель егалітарної особистості фахівця-педагога, впроваджено інноваційні стратегії та тактики (гендерний мейстрімінг та гендерний аудит) з метою побудови недискримінаційно-освітнього середовища в університеті. Зasadничими принципами гендерночутливого вузу ми вважаємо принципи соціальної справедливості, гендерної рівності, людиноцентризму, егалітарності та паритетності статей, в умовах функціонування яких забезпечується повноцінний розвиток особистості, незалежно від її статі, віку, інвалідності, раси, культури, віросповідання, етнічності тощо.

Просвітницька робота зі студентською молоддю (діяльність Центру та Школи гендерної рівності) здійснюється на засадах «педагогіки партнерства» та «гендерної «матриці» гуманістичної педагогічної спадщини, інтеграції компетентнісного, особистісно орієнтованого (І. Бех) та гендерного (В. Кравець) підходів, їх різновиду – особистісно-егалітарного (Т. Говорун, О. Кікінежді). Принципами гендерної просвіти є: науковість, об'єктивність гендерних знань як головне підґрунтя розвінчування стереотипів; позитивізм і толерантність у ставленні до статей та міжстатевого спілкування; опора на власний життєвий досвід індивіда, критичне осмислення засвоєних настанов щодо «життя в статі»; суб'єктна позиція (позиція актора) як умова активізації гендерного самовизначення та саморефлексії в учбовому діалозі; подолання статевих стереотипів; рівноцінність «чоловічого» та «жіночого» начал в аналізі дидактичного матеріалу, відмова від стратегії маргіналізації жіночого як вторинного, меншовартісного.

У розроблених та запроваджених у навчальний процес ЗВО трьох взаємопов'язаних гендерних дисциплін («Гендерна психологія», «Гендерна психологія і педагогіка», «Гендерна освіта: теорія і практика») акцентовано на уміннях надання практичної консультативної допомоги дітям та дорослим у розв'язанні проблем гендерного характеру, подоланні статевих упереджень та сексизму з утвердження ідей самобутності особистості та її самореалізації незалежно від статі. Подальша інституціоналізація гендерної освіти пов'язана із

включенням у навчальні плани та програми дисциплін змістового модуля з гендерною складовою та модуля щодо запобігання і протидії домашньому насильству, що дає змогу майбутнім педагогам вирішувати спірні питання у взаємостосунках статей через призму гендерних знань, виступати захисниками не тільки жіноцтва, але й чоловіків, відстежувати порушення гендерної рівноваги, прав і можливостей обох статей з точки зору феміністичних підходів, гендерної педагогіки і жіночих студій, уповноваженої освіти тощо. Таке панорамне бачення проблем гендеру як соціокультурного конструкту уможливорює інтеграцію гуманітарних знань навколо гендерної проблематики, стимулює застосування особистісного підходу, інтерактивних технологій у взаємодії викладача та студента. У сучасній гендерній практиці набуло поширення проведення «круглих столів», «засідань експертної групи» («панельна дискусія»), «форуму», «симпозіуму», «публічних дебатів», «судових засідань», «мозкового штурму», «чотирьох кутів», сюжетно-рольових ігор тощо, що дає змогу побачити новизну та практичну значущість проблеми. Важливим у впровадженні соціально-важливих проектів різного рівня є реалізація проекту «Гендерний мейнстрімінг у вищих навчальних закладах України», зокрема, проекті «Тролейбус Щастя», міжнародних програмах «Темпус «ELITE»: Освіта для лідерства, інтелігентності та розвитку таланту», «Кросмедіа і якісна журналістика», «Академічна чесність як умова сталого розвитку вузу та соціальної справедливості», у заходах до Міжнародної кампанії «16 днів протидії гендерно-обумовленому насильству», інформаційній кампанії щодо особливостей реалізації інклюзивної освіти в Україні, антидискримінаційній експертизі освітнього контенту, антибулінгових тренінгів, телепередач тощо. Емпірично доведено, що за цих умов модель забезпечує створення егалітарно-освітнього середовища у ЗВО, активізацію самовизначення молоді в питаннях гендерної культури, підвищення гендерної компетентності майбутніх педагогів та вчителів-практиків.

Гендерна просвіта у ЗВО в умовах Нової української школи дає змогу окреслити перспективи світоглядного потенціалу гуманітарної освіти та її паритетності задля прогностики вирівнювання можливостей самореалізації майбутніх педагогів та формування егалітарного світогляду у студентській молоді як демократичних стратегій мислення на шляху забезпечення національного механізму гендерної державної політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. К.: Либідь, 2003. Кн. 1: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади 280 с.

2. Кравець В. П., Говорун Т. В., Кікінежді О. М. Гендерна освіта: теорія та практика: навчальна програма з інтегрованого курсу для студентів педагогічних вузів. Гендерні стандарти сучасної освіти. Збірка рекомендацій. Частина 3. К., 2011. С. 9–72.

3. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. К.: Педагогічна думка, 2009. 520 с.

4. Результати роботи Круглого столу «Інституціоналізація гендерної освіти: перспективи та ризики» (м. Київ, 5 грудня 2016 р.). URL: <http://mon.gov.ua/usi-novini/novini/2016/12/05/%E2%80%9Cu-pidruchnikah-ne-mae-buti-shtampiv,-shho-z-rannogo-vikunav%E2%80%99yazuyut-shkolyaram-pevni-roliv>

Ірина Макаренко

ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ГЕНДЕРНОГО ПІДХОДУ У СИСТЕМІ ВНУТРІШНЬОШКІЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Розкрито основні шляхи реалізації гендерного підходу у системі внутрішньошкільного педагогічного менеджменту. Охарактеризовано можливості забезпечення гендерного підходу з позицій двох площин управлінських рівнів. Наголошено на важливості системного характеру забезпечення механізмів реалізації гендерного підходу в освітній процес.

Ключові слова: гендерний підхід, педагогічний менеджмент, гендерна культура, гендерне просвітництво, внутрішньошкільні управлінські рівні.

The main ways of implementing the gender approach in the system of internal school pedagogical management are revealed. The possibilities of providing a gender approach from the positions of two levels of managerial levels are described. The importance of the systematic nature of providing mechanisms for implementing the gender approach in the educational process is emphasized.

Key words: gender approach, pedagogical management, gender culture, gender education, internal school managerial levels.

Нині, проблеми гендерного спрямування стають, вочевидь, вагомими у сучасному суспільстві, а, відтак, не оминають й освітньої галузі. В умовах політичних, соціально-економічних та історичних трансформацій відбувається систематичний процес переосмислення питання взаємовідносин статей. З огляду на реалізацію Концепції «Нова українська школа», побудова демократичної школи, формування сучасного успішного вчителя неможливе без створення гендерно чутливого освітнього середовища, без дотримання основних засад гендерного підходу до освітнього процесу, забезпечення рівних прав обох статей.